

8У(04)
В66

1708

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

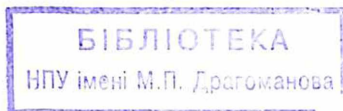
ВОКАЛЬЧУК Євгеній Лукашович

УДК 372.888.3.046.

**СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ УРОКІВ
ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У СТАРШИХ КЛАСАХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1998

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310089

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Рівненському державному педагогічному інституті,
Міністерство освіти України

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор
Галич Олександр Андрійович, Рівненського
державного педагогічного інституту, завідувач
кафедри

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук, професор
Пасічник Євген Андрійович, Національного
педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова,
професор;
кандидат філологічних наук, старший науковий
співробітник **Гальченко Сергій Анастасійович**,
Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН
України, завідувач відділу

Провідна установа - Житомирський державний педагогічний інститут
ім. І.Я. Франка, кафедра української літератури,
Міністерство освіти України, м. Житомир

Захист відбудеться 12 березня 1998 р. о 17⁰⁰ год. на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному
університеті ім. М.П. Драгоманова (252601, Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного
педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (252601, м. Київ,
вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 10 лютого 1998 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Рудницька

Рудницька О.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Процес духовного відродження України створює сприятливі умови для докорінної перебудови змісту та форм навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Одним із провідних завдань сучасної школи є формування всебічно розвиненої особистості, у котрій поєднувалися б інтелект і емоційність, освіченість і духовність, світоглядна переконаність і толерантне ставлення до інших поглядів, художньо-етичні якості і права, економічна й екологічна культура. Важливу роль у здійсненні цього комплексного завдання відіграють уроки позакласного читання (УПЧ) з української літератури.

Стан організації УПЧ у старших класах сучасної школи, необхідність урахування суттєвих соціально-політичних змін у суспільстві, психології поколінь потребують з'ясування основоположних принципів оновлення змісту позакласного читання (ПЧ), пошуку ефективних методів і засобів навчання на УПЧ, які б сприяли підвищенню рівня літературної освіти в цілому, виробленню системного підходу до підготовки та проведення УПЧ у старших класах.

Окремі аспекти проблеми керівництва ПЧ учнів розглядалися ще у працях Х.Алчевської (уклала перші списки рекомендованих для ПЧ творів, розробила методичні поради щодо перевірки змісту прочитаного), Б.Грінченка (вважав необхідним вироблення системи раціональної роботи з книгою), І.Франка (обгрунтував теорію та зміст духовного розвитку особистості засобами читання).

Позакласне читання учнів як наукова проблема взагалі та її часткові питання порушувались С.Русовою, О.Дорошкевичем, І.Невеселим та ін., котрі українську книжку розглядали як джерело національного світобачення.

Теоретичні і практичні аспекти організації УПЧ стали предметом досліджень і інших вітчизняних вчених. Так, Т.Бугайко і Ф.Бугайко розробляли проблему формування читача, радили урізноманітнювати форми обліку ПЧ; І.Ладоня, Й.Злотник вказали на специфіку УПЧ і розкрили особливості їх проведення; Є.Ломонос обгрунтувала організаційні форми УПЧ у середніх класах; Н.Волошина накреслила типологію УПЧ у старших класах. Наголосила на необхідності зв'язку програмового матеріалу з позакласним вивченням новітньої літератури, ознайомлення з якою запропонувала здійснювати за проблемно-тематичними циклами, багато уваги приділила вивченню читацьких інтересів

старшокласників.

Проблема організації ПЧ учнів привертала увагу і багатьох російських методистів, зокрема В.Стоюніна (наголошував на пізнавально-виховному значенні літератури), В.Водовозова (вважав, що уроки словесності повинні розвивати самостійність мислення учнів), В.Острогорського (велику увагу приділяв добору високохудожніх творів для читання школярів), М.Рибникової (підкреслювала необхідність зближення позакласного читання з класним на основі поглибленої уваги до тексту художнього твору), В.Голубкова (основним на УПЧ вважав активізацію читацького досвіду школярів). В останні десятиріччя проблемам підготовки і проведення УПЧ присвячувалися дослідження М.Пушкарьової, Н.Бодрової, І.Збарського і М.Полухіної, В.Чертова, Н.Светловської, М.Карпіна та інших.

Однак проблема організації УПЧ і досі належним чином не розв'язана (тим більше з урахуванням суттєвих змін, що відбулись у суспільстві).

Аналіз шкільної практики засвідчує, що у сучасній школі фактично панує стихійність у проведенні УПЧ, відсутній логічний взаємозв'язок і взаємозумовленість між УПЧ у молодших, середніх і старших класах. Недооцінка УПЧ нерідко призводить до того, що вони замінюються "звичайними" уроками літератури. За даними проведеного нами анкетування, учителі глибоко усвідомлюють життєву необхідність вироблення системного підходу до організації УПЧ, починаючи з молодших класів і закінчуючи десятим. Загальновідомо, що лише системний підхід до дослідження об'єкта забезпечує всебічне й об'єктивне пізнання останнього, впорядкованість і глибину знань про нього (В.Кедров, Г.Кирилова, В.Садовський). Тому вироблення цілісної системи УПЧ з української літератури в середній школі є одним з актуальних завдань сучасної методичної науки. Не менш важливим є також створення часткових підсистем УПЧ для кожної ланки загальноосвітньої школи -- початкових, середніх і старших класів.

Таким чином, вибір теми дисертаційного дослідження логічно впливає з її актуальності і продиктований внутрішньою потребою вчителя-словесника у такій організації УПЧ, яка б забезпечила максимум можливостей для поглиблення літературної освіти старшокласників, розширення їх світогляду, формування у них позитивних ціннісних орієнтирів та особистісних якостей.

Тема входила до програми наукових досліджень кафедр

української літератури, теорії літератури і славістики Рівненського державного педагогічного інституту "Оновлення змісту і форм навчання" і є складовою частиною комплексної теми "Актуальні проблеми формування і становлення сучасного вчителя".

Об'єктом дослідження є процес вивчення української літератури в середніх загальноосвітніх школах України.

Предмет дослідження — науково-методичні закономірності системного підходу до організації уроків позакласного читання, їх дидактичні функції, місце і роль у навчально-виховному процесі національної школи.

Мета дослідження — розробити науково обгрунтовану теоретичну концепцію і методичну систему уроків позакласного читання з української літератури в старших класах.

У ході дослідження було висунуто робочу гіпотезу: ефективність уроків позакласного читання у старших класах значно підвищиться, якщо:

- 1) буде забезпечуватися системний підхід до їх організації;
- 2) враховуватимуться наукові критерії добору художніх творів, при цьому широко залучатиметься матеріал не лише об'єктивно, а й суб'єктивно значущий для учнів;
- 3) моделюватимуться такі навчальні ситуації, які сприятимуть активізації ціннісних орієнтирів школярів;
- 4) практикуватимуться різні способи презентації знань;
- 5) створюватимуться умови для творчої співпраці вчителя та учнів як суб'єктів дії у процесі вивчення літератури;
- 6) забезпечуватиметься високий емоційний фон навчання;
- 7) широко реалізуватимуться міжпредметні зв'язки.

Мета і гіпотеза дослідження потребували розв'язання наступних завдань:

- 1) проаналізувати ступінь опрацьованості проблеми в науковій теорії та стан організації ПЧ учнів у шкільній практиці;
- 2) визначити оптимальні умови, які забезпечують педагогічну результативність УПЧ;
- 3) теоретично обгрунтувати педагогічну доцільність системного підходу до організації УПЧ і на цій основі розробити дидактичну модель УПЧ у старших класах загальноосвітньої школи;
- 4) з урахуванням цього розробити систему УПЧ в десятому класі загальноосвітньої школи, експериментально перевірити її в умовах шкільної практики.

Методологічною основою дослідження є вчення про системно-

діяльнісний підхід до процесу пізнання, основні положення психології, дидактики й окремих методик про взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку учнів, положення про діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ та розгляд їх відповідно до конкретних історичних обставин.

Теоретичні засади дисертації ґрунтуються на філософсько-світоглядних працях про пізнання дійсності; психолого-педагогічних працях з питань гармонійного розвитку особистості, теорії та практики навчально-виховного процесу; методичних дослідженнях з проблем організації позакласного читання учнів Х.Алчевської, М.Рибникової, Т.Бугайко, Ф.Бугайка, Н.Волошиної, Є.Ломонос, Н.Бодрової та інших; концепції літературної освіти (Н.Волошина, Є.Пасічник, Н.Скрипченко, П.Хропко).

В основу дослідження покладено:

- 1) розгляд художнього твору як естетичного феномена;
- 2) положення про взаємозв'язок змісту і форми без абсолютизації останньої з широким використанням можливостей літературознавчого аналізу в процесі вивчення твору;
- 3) розгляд літератури не лише як засобу художнього пізнання дійсності, а й фактору становлення духовного світу особистості;
- 4) пріоритетність загальнолюдських цінностей в процесі аналізу художньої літератури та їх вплив на духовне збагачення особистості, формування її національної самосвідомості.

Для реалізації поставлених завдань використовувалися теоретичні та емпіричні методи наукового дослідження.

Теоретичні: осмислення методологічних засад предмета, що вивчається; систематизація, класифікація, опрацювання й узагальнення науково-методичної інформації з досліджуваної проблеми.

Емпіричні: аналіз шкільної документації, педагогічний експеримент, аналіз уроків літератури, педагогічне спостереження за навчально-виховним процесом, анкетування, тестування, бесіди, вивчення передового педагогічного досвіду, аналіз письмових робіт учнів, використання методів математичної статистики у процесі аналізу експериментальних даних.

Основний метод наукового пошуку — педагогічний експеримент. Він проходив протягом 1995/97 навчальних років на базі середніх загальноосвітніх шкіл №№ 1, 2, 5, 9, 12, 20, 22, 24, 28 м.Рівного, № 1 м.Здолбунова, загальноосвітніх шкіл с.Глинська Здолбунівського району Рівненської області, с.Радовель Олевського

району Житомирської області.

Дослідження проводилося впродовж трьох взаємопов'язаних етапів.

На першому етапі (1992 – 1994 рр.) уточнювалися завдання дослідження, вивчалися праці філософії, соціології, психології, педагогіки, літературознавства; аналізувався передовий педагогічний досвід учителів-словесників, стан викладання і якість знань, умінь та навичок з української літератури учнів старших класів Рівненської області, розроблялась орієнтовна робоча гіпотеза.'

На другому етапі (1994 – 1995 рр.) проводився констатуючий експеримент, яким були охоплені вчителі-словесники середніх шкіл Рівненської, Київської, Хмельницької, Івано-Франківської областей, а також учні старших класів середніх шкіл Рівненської, Хмельницької, Житомирської областей; аналізувалися одержані результати констатуючого зрізу; розроблялись дидактична модель організації УПЧ у старших класах та методика проведення експериментальних УПЧ у десятому класі.

Третій етап (1995 – 1997 рр.) — дослідницько-експериментальний і теоретично-узагальнюючий — передбачав проведення формуючого експерименту, в ході якого перевірялася гіпотеза й ефективність розробленого експериментального системного підходу до організації УПЧ, а також дидактичної моделі УПЧ у старших класах. На цьому етапі здійснювався порівняльний аналіз результатів констатуючого і формуючого експериментів; оброблялись та узагальнювались одержані в ході експерименту статистичні дані; формулювались і теоретично обґрунтовувались висновки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у сучасній методичній науці на основі узагальнення теоретичного і практичного досвіду, аналізу досягнень літературознавства, психології, педагогіки та методики навчання літератури розроблено дидактичну модель організації УПЧ у старших класах загальноосвітньої школи; подальший розвиток і вдосконалення дістала розробка системного підходу до організації УПЧ у десятому класі.

Теоретичне значення дослідження полягає у розкритті й науковому обґрунтуванні основних дидактичних параметрів системного підходу до організації УПЧ і розробці дидактичної моделі УПЧ у старших класах. Одержані результати та висновки, зроблені в процесі дослідження, можуть бути використані при подальшій розробці проблем системної організації УПЧ у

загальноосвітній школі.

Практичне значення дослідження визначається його спрямованістю на підвищення рівня літературної освіти в школах України.

Дослідження відкриває нові можливості для удосконалення навчальних програм, підручників з літератури для старших класів.

Основні положення і результати дослідження впроваджено у практику роботи вчителів літератури Рівненської середньої загальноосвітньої школи №1 (довідка №04 від 28.01.98 р.); матеріали дисертації були використані на лекційних і практичних заняттях з методики викладання української літератури для студентів Рівненського державного педагогічного інституту (довідка №18 від 27.01.98 р.) та на лекціях для вчителів-словесників Рівненської області у Рівненському інституті підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (довідка від 17.12.97 р.).

Особистий внесок здобувача полягає у безпосередній участі в проведенні констатуючого експерименту й аналізі стану організації УПЧ у сучасній школі, визначенні основних шляхів ліквідації труднощів, які виникають у вчителів під час підготовки та проведення УПЧ.

Вірогідність результатів роботи забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій дисертації, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів науково-педагогічного дослідження, адекватних його меті, предмету, завданням; кількісним та якісним аналізом фактів, матеріалів і результатів дослідницько-експериментальної роботи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації та результати пошуково-експериментальної роботи доповідалися на: Міжрегіональній науково-практичній конференції "Виховання учнівської молоді на ідеях миру в навчально-виховному процесі школи та вузу" (м.Рівне, 1992 р.); Всеукраїнській науково-методичній конференції "Борис Грінченко і педагогічна культура України" (м.Київ, 1993 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Актуальні проблеми вивчення теоретико-літературних і мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах" (м.Рівне, 1995 р.); щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Рівненського державного педагогічного інституту (1992 – 1997 рр.).

Публікації. Основний зміст дисертації опубліковано у 2 статтях науково-методичного журналу, 3 збірниках наукових праць, 3

збірниках матеріалів конференцій.

На захист виносяться: загальна науково-педагогічна і науково-методична концепція організації УПЧ у старших класах загальноосвітньої школи; дидактична модель УПЧ у старших класах загальноосвітньої школи; експериментальна система УПЧ у десятому класі.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (345 найменувань) загальним обсягом 180 сторінок та трьох додатків обсягом 17 сторінок, де подаються результати анкетування вчителів-словесників, учнів старших класів, зразки завдань для перевірки знань учнів навчального матеріалу, опрацьованого на експериментальних УПЧ. У тексті дисертації наявні 8 таблиць і 6 ілюстрацій.

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми, висувається робоча гіпотеза, визначається об'єкт, предмет, мета, завдання і методи дослідження, з'ясовуються наукова новизна, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі — "Науково-методичні основи організації уроків позакласного читання" — зроблено аналіз теоретико-методичної літератури, у якій розглядається дана проблема; досліджується стан організації УПЧ у сучасній школі; аналізуються результати констатуючого зрізу педагогічного експерименту.

У дисертації підкреслюється, що в методиці навчання літератури проблема організації читацької діяльності учнів ставилася давно. Постійно (але під різним кутом зору) до її розв'язання підходили видатні педагоги, культурні діячі, письменники, методисти, учителі-практики, педагоги-новатори. Біля витоків даної методичної ідеї стояли І.Вишенський, Ф.Прокопович, Г.Сковорода.

Значний інтерес стосовно проблем дитячого читання становить творча спадщина Т.Шевченка, П.Куліша, Б.Грінченка, І.Франка, С.Васильченка, Лесі Українки, М.Коцюбинського.

Українські педагоги-демократи доби УНР — С.Русова, О.Дорошкевич, М.Дем'яновський, І.Огієнко, П.Холодний, О.Музиченко, І.Невеселий та ін. — розглядали літературу як скарбницю національної гордості, важливий засіб у формуванні духовного світу молоді людини, порушували питання про

необхідність рекомендації школярам тільки досконалих в ідейно-художньому відношенні творів, вважали за потрібне систематично керувати домашнім читанням учнів, координувати в цьому плані зусилля школи та сім'ї, наголошували, що стихійне читання має на учнів негативний вплив.

Після деякого спаду інтересу методистів, учителів до ПЧ школярів (що зумовлювалось об'єктивними причинами) на початку 50-х років ця проблема знову стає актуальною. У працях Б.Тимохіна, Т.Бугайко, Ф.Бугайка порушуються важливі питання підготовки та проведення УПЧ, викладаються цінні ідеї стосовно виховання читача, вказується на необхідність дотримання конкретних вимог щодо грамотного і цілеспрямованого керівництва читанням учнів.

Аналіз методичної літератури 50 – 70-х років дає підстави стверджувати, що в практиці роботи школи у старших класах найчастіше проводились УПЧ таких типів: 1) вступні; 2) поглиблений аналіз прочитаного; 3) уроки вироблення навичок анотування і рецензування (Н.Бодрова). Деякі методисти (І.Збарський, В.Полухіна) виділяли ще уроки-рекомендації книжок. Широко практикувалася вчителями на УПЧ евристична бесіда з елементами диспуту, художній переказ, інсценування, виступи учнів з цікавими повідомленнями, читання напам'ять уривків з творів. Все це посилювало у школярів інтерес до вивчення літератури.

Шкільна практика того часу довела, що УПЧ дають учителю можливість активно використовувати творчі сили учнів. Однак ця можливість далеко не завжди реалізовувалася словесниками, а УПЧ не відзначалися різноманітністю форм і методів викладання.

Розробку проблеми організації ПЧ учнів здійснювали також І.Ладоня, Й.Злотник, Є.Ломонос, Н.Волошина, М.Пушкарьова, Н.Светловська, Я.Нестурх, В.Чертов та ін., котрі досліджували специфіку УПЧ, описували організаційно-методичні форми роботи вчителя й учнів на УПЧ, подавали варіанти розробок УПЧ в різних класах. Втім, досі не розв'язаною залишається проблема критеріїв добору на УПЧ художніх творів. Безумовно, тексти повинні бути пізнавальними й актуальними щодо проблематики для сучасних школярів, з потужним виховним потенціалом, однак найголовнішими критеріями мають бути висока художня якість (Є.Пасічник, Н.Волошина), а також — орієнтація на закономірності сприйняття художнього твору учнями певного вікового періоду (О.Леонтьєв, І.Кон).

Не розробленою належним чином залишається і проблема системного підходу до організації УПЧ у старших класах, хоча певні здобутки в цьому плані є (Н.Волошина, Н.Бодрова, К.Мальцева та ін.).

Для вивчення стану організації УПЧ в сучасній школі проводився констатуючий експеримент, який здійснювався у таких напрямках:

- 1) аналізувалися варіативні навчальні програми з української літератури для старших класів загальноосвітньої школи в аспекті визначення місця і ролі ПЧ у навчально-виховному процесі;
- 2) досліджувалась обізнаність учителів зі специфікою УПЧ;
- 3) з'ясовувалися реальні труднощі, з якими зустрічаються вчителі під час підготовки і проведення УПЧ, а також причини, що зумовлювали появу цих труднощів;
- 4) визначалася частотність використання різних форм УПЧ у шкільній практиці, жанрової різноманітності творів, що вивчаються на УПЧ;
- 5) досліджувалося ставлення старшокласників до УПЧ.

Констатуючий експеримент складався з двох серій: перша — передбачала анкетування вчителів-словесників, які викладають літературу у старших класах середніх шкіл, друга — анкетування старшокласників.

Анкетування доповнювалося іншими методами дослідження. Широко використовувався метод спостережень за педагогічним процесом, бесіди з учнями і вчителями, аналіз шкільної документації.

Аналіз емпіричного матеріалу показав, що переважна більшість респондентів виявляють інтерес до поставлених у дисертації проблем, бачать реальні можливості їх практичного втілення у школі. Проте ще значна частина словесників зустрічається з великими труднощами в організації УПЧ, зумовленими передусім такими чинниками, як недостатнє забезпечення учнів текстами творів, що вивчаються (на це вказало 89% учителів), відсутність методичних рекомендацій щодо проведення УПЧ (62%), відсутність певної системи у проведенні УПЧ (52%), а також надто обмежена кількість годин, відведених для УПЧ.

Дані експерименту засвідчили, що: 67% учителів вважає доцільним проведення УПЧ за певною системою, бо це сприяє суттєвому підвищенню загального рівня викладання літератури.

У процесі проведення експерименту було встановлено частотність використання окремих видів УПЧ у шкільній практиці.

з'ясовано позицію учнів щодо надання переваги тим чи іншим формам УПЧ. З найбільшим зацікавленням учні сприймають урок з елементами гри (72%), урок-бесіду за прочитаним твором (58%), урок-літературну екскурсію (45%), урок з використанням окремих номерів концертної програми (40%), урок-диспут (36%). Втім, такі уроки часто недооцінюються вчителями.

Є певна відмінність і у деяких літературних уподобаннях старшокласників і вчителів. Приміром, творами детективного жанру і фантастикою захоплюється 58% школярів, тоді як лише відповідно 6% і 9% учителів вважає за потрібне аналізувати їх на УПЧ.

Водночас і вчителі, й учні вважають необхідним опрацювати на УПЧ твори про історичне минуле України, про рідний край, про життя і діяльність видатних людей, про дружбу і кохання, про збереження довкілля.

Таким чином, одержані й проаналізовані дані констатуючого експерименту переконливо доводять необхідність пошуку ефективних шляхів удосконалення методики підготовки і проведення УПЧ.

У другому розділі — "Організація уроків позакласного читання у старших класах" — дається теоретичне обґрунтування дослідницько-експериментальної роботи з ПЧ; описуються методичні форми системної організації УПЧ у десятому класі; підсумовуються результати дослідження.

У дисертації обґрунтовується необхідність формування у старшокласників свідомої позитивної мотивації у ставленні до вивчення літератури; накреслюються шляхи пробудження пізнавальної активності учнів на УПЧ; акцентується увага на важливості забезпечення доцільної емоційності УПЧ, проведення цілеспрямованої роботи вчителя над розвитком творчої уяви школярів; аргументується необхідність забезпечення у процесі організації УПЧ сприятливих умов для творчої співпраці вчителя й учнів.

На основі розглянутих принципів положень, що стосуються особливостей проведення УПЧ в сучасних умовах, була спроектована дидактична модель, яка охоплювала різноманітні напрями роботи вчителя у процесі організації УПЧ у старших класах протягом навчального року (див. схему).

Дидактична модель охоплює п'ять взаємопов'язаних етапів.

На першому етапі передбачається добір словесником різноманітних в ідейно-тематичному і жанровому відношенні високохудожніх творів згідно з навчальною програмою з літератури та врахуванням вікових особливостей і (частково) інтересів

**Дидактична модель організації уроків позакласного читання
у старших класах загальноосвітньої школи**

<i>I етап:</i>	<u>ДОБІР ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ДЛЯ УПЧ</u>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Висока художня якість твору • Доступність твору учням 	<ul style="list-style-type: none"> • Жанрова різноманітність • Актуальність проблематики
	↓	
<i>II етап:</i>	<u>ПЕРСПЕКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ</u>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Тематика УПЧ • Типи УПЧ 	<ul style="list-style-type: none"> • Види УПЧ • Цілі УПЧ
	↓	
<i>III етап:</i>	<u>ХАРАКТЕР ДІЯЛЬНОСТІ НА УПЧ</u>	
	Учителя: спрямовуюча корегуюча контролююча оцінна	Учня: репродуктивна навчально-дослідницька творча ігрова комунікативна проблемно-пошукова
	↓	
<i>IV етап:</i>	<u>КОМПЛЕКС МЕТОДІВ І ПРИЙОМІВ РОБОТИ НА УПЧ</u>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Метод творчого читання • Евристичний метод 	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідницький метод • Репродуктивний метод
	↓	
<i>V етап:</i>	<u>АСПЕКТИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ УПЧ</u>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Пізнавальний • Комунікативний • Виховний 	<ul style="list-style-type: none"> • Розвиваючий • Творчий

старшокласників.

Другий етап передбачає перспективне планування вчителем проведення УПЧ протягом року. При цьому береться до уваги логічний, тематичний та ідейний зв'язки програмового матеріалу з творами, винесеними на УПЧ; плануються типи, види, цілі конкретних уроків, що логічно впливає із змісту творів.

На третьому етапі передбачається превалювання певного виду навчально-виховної діяльності (вчителя й учнів) на конкретному УПЧ.

На четвертому етапі словесник обирає оптимальний комплекс методів і прийомів роботи на кожному УПЧ, який логічно зумовлюється характером художнього твору і превалюючим видом діяльності учнів на уроці.

На п'ятому етапі передбачаємо прогнозування аспектів результативності кожного УПЧ. Пізнавальний аспект включає в себе поглиблення знань учнів з навчального предмета, розширення їхньої ерудиції; комунікативний — включення школярів у різноманітні ситуації спілкування; виховний аспект впливає із загальної виховної мети кожного УПЧ; розвиваючий спрямований на вдосконалення

вмінь і навичок, які учні здобувають у процесі вивчення літератури, шліфування психологічних якостей особистості (розвиток вольової, емоційної, інтелектуальної сфер); значна увага приділяється і розвиткові творчих здібностей старшокласників.

У дисертації характеризуються основні дидактичні вимоги до системної організації УПЧ, розроблені в процесі дослідження; описуються експериментальні уроки ПЧ у десятому класі таких типів: 1) інформативні (вступні); 2) підготовки учнів до самостійного читання і сприймання творів; 3) поглибленого аналітичного вивчення творів; 4) узагальнюючі.

Згідно з вказаною типологією УПЧ, процес організації занять умовно розподілявся на чотири етапи, під час яких проводилися різні види УПЧ відповідно до їх типу і превалюючого виду діяльності учнів на ньому: I етап — 1) урок-анонс "Позакласне читання в 10 класі"; 2) урок-композиція "XX вік непросто пережить" (за творами В.Стуса, Г.Чубая, Г.Косинки); II етап — 1) урок-дослідження "Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього" (за романом М.Вінграновського "Северин Наливайко"); 2) урок з елементами інсценізації "Урок скорботної молитви" (за романом У.Самчука "Марія"); 3) урок-конференція "Поезія розстріляного відродження"; III етап — 1) урок-бесіда "Чорнобильське лихо над краєм Поліським" (чорнобильська тема у творчості рівненських поетів); 2) урок-диспут "Щоб була родина, треба..." (за п'єсою В.Винниченка "Закон"); 3) урок-роздум "Куди ведуть наші дороги" (за оповіданням В.Шевчука "Дорога"); IV етап — 1) урок-заочна літературна екскурсія "Нашого цвіту по білому світу" (творчість письменників української діаспори, чие життя і діяльність пов'язані з Рівненщиною: А.Павлюк, О.Лятуринська, У.Самчук, О.Теліга, О.Стефанович); 2) урок-брейн-ринг "Позакласне читання в 10 класі".

Мета активного використання нетрадиційних форм УПЧ полягала насамперед у тому, щоб структурувати зміст навчального матеріалу і форму його викладу таким чином, аби максимально зацікавити учнів твором і сприяти їхньому оптимальному розвиткові й вихованню.

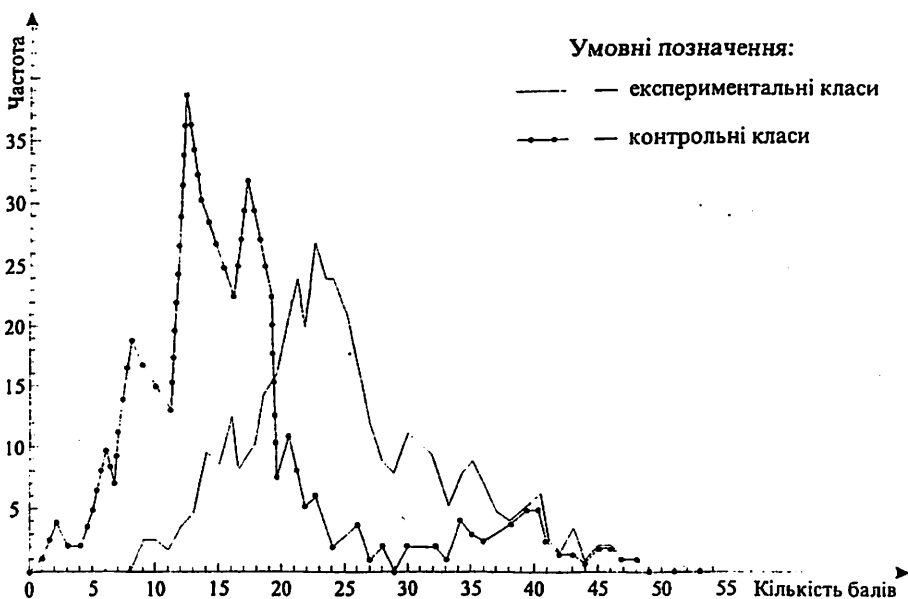
У дисертації описуються фрагменти УПЧ, особливості підготовчої роботи вчителя й учнів у процесі організації занять.

На заключному етапі дослідження був проведений аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи. Учням експериментальних і контрольних класів пропонувалося виконати

розроблені нами тести. Перший блок запитань і завдань передбачав перевірку знань старшокласників з теорії літератури, другий мав на меті виявити знання про українських письменників, перевірити глибину опрацювання тексту художнього твору, визначити, якою додатковою літературою користувалися школярі в процесі підготовки до УПЧ. Завдання третього блоку передбачали виявлення знань учнів літератури рідного краю.

Правильні відповіді на всі запитання текстів могли бути оцінені максимально в 60 балів.

Кількісні результати експериментального навчання узагальнені у вигляді графіка.

Розподіл частот балів оцінок контрольних тестів

Як видно з графіка, рівень знань учнів контрольних класів низький: пік найбільшої кількості балів, набраних школярами, коливається в межах 12–19. За результатами аналізу контрольних тестів, це свідчить, що учні не знають літератури рідного краю, глибоко не опрацювали художніх творів, рекомендованих для УПЧ, не володіють належним чином основними поняттями з курсу теорії літератури. Деякий сплеск частот відзначений у проміжку 23–41 бал. Це пояснюється тим, що невелика кількість учителів працює над

організацією УПЧ вдумливо, творчо і систематично. Через це незначна кількість школярів і показала результати, що відповідають високому рівню засвоєння матеріалу. Основна ж маса учнів контрольних класів працює на УПЧ недостатньо.

В експериментальних класах пік частот балів на графіку зміщений вправо, що говорить про збільшення кількості набраних учнями балів і, відповідно, підвищення загального рівня літературної освіти школярів. Поступовий спад частот від 28 до 1 бала свідчить про те, що багато учнів значною мірою поглиблюють свої знання з літератури, творчо оволодівають навчальним матеріалом і, як наслідок, показують результати, що відповідають достатньому (більше 26 балів) і високому (більше 40 балів) рівням засвоєння матеріалу.

Середній бал $\bar{x}$ обчислювався за формулою:

$$\bar{x} = \frac{\sum f_i \cdot x_i}{\sum f_i},$$

де f_i — частота появи оцінки,

x_i — бали оцінок.

Середній бал в експериментальних класах становить 25,4. Таким чином, цей показник у 1,4 рази більший, ніж у контрольних класах, де він становить 17,6.

Запропонована методика системної організації УПЧ сприяла зменшенню частки школярів, що засвоїли навчальний матеріал на низькому рівні.

Матеріали експерименту довели робочу гіпотезу про те, що ефективність УПЧ у старших класах суттєво підвищується за умови забезпечення системного підходу до їх організації.

У висновках підсумовано основні результати дослідження.

Звичайно, результати проведених експериментів не вичерпують усіх аспектів поставленої проблеми. Дослідження відкриває нові перспективи розробки системи УПЧ у загально-освітній школі в цілому та вдосконалення принципів упорядкування програм з української літератури.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Багатючий потенціал: Актуальні питання організації уроків позакласного читання з української літератури у старших класах // Нова педагогічна думка. — 1996. — № 2. — С.20–23 (у співавт. з Г.М.Вокальчук).
2. "Блажен, хто може горіти...": Матеріали до уроку позакласного

- читання за творчістю Валер'яна Поліщука // Нова педагогічна думка. – 1997. – № 3. – С.3–5.
3. Драматургія Бориса Грінченка на уроках позакласного читання в національній школі // Борис Грінченко і педагогічна культура України: Матеріали всеукр. науково–метод. конф., присвяченої 130–річчю з дня народж. Б.Грінченка. – Суми: Мрія. – 1993. – С.103–105.
  4. Вивчення автобіографічних матеріалів В.Поліщука на уроках позакласного читання в середній школі // Виховання учнівської молоді в душі миру і взаєморозуміння: Матеріали міжрегіональної науково–практ. конф. "Виховання учнівської молоді на ідеях миру в навчально–виховному процесі школи та вузу". – Рівне. – 1992. – С.72–73.
  5. Уроки позакласного читання в системі виховання національної самосвідомості учнів // Актуальні проблеми вивчення теоретико–літературних і мовознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах: Матеріали всеукр. науково–практ. конф. – Рівне. – 1995. – С.51–52.
  6. Вивчення драматургії Б.Грінченка в системі уроків позакласного читання в X класі // Сучасна філологія: Проблеми, пошуки, розвідки: Зб. наук. праць викладачів, аспірантів і студентів. – Вип.1. – Рівне: РДПІ. – 1993. – С.8.
  7. "Листи до сина" Василя Сухомлинського на уроці позакласного читання в X класі // Сучасна філологія: Проблеми, пошуки, розвідки: Зб. наук. праць викладачів, аспірантів і студентів. – Вип.2. – Рівне: РДПІ. – 1994. – С.17–20.
  8. Проблеми організації позакласного читання в педагогічній теорії та шкільній практиці України // Сучасна філологія: Проблеми, пошуки, розвідки: Зб. наук. праць викладачів, аспірантів і студентів. – Вип.3. – Рівне: РДПІ. – 1995. – С.15–18.

Анотація

Вокальчук Є.Л. Системний підхід до організації уроків позакласного читання у старших класах загальноосвітньої школи.

Дисертація (рукопис) на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська література). – Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, Київ, 1998.

Робота є теоретико-експериментальним дослідженням особливостей проведення уроків позакласного читання з української літератури у старших класах загальноосвітньої школи. У дисертації висвітлені питання, що стосуються теорії і практики системної організації уроків позакласного читання, вдосконалення котрої базується на співпраці вчителя й учнів, урізноманітненні форм занять і способів презентації знань, врахуванні психологічних особливостей старшокласників.

Ключові слова: уроки позакласного читання, системний підхід, зміст навчання, способи презентації знань, ціннісні орієнтири.

Аннотация

Вокальчук Е.Л. Системный подход к организации уроков внеклассного чтения в старших классах общеобразовательной школы.

Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература). – Национальный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 1998.

Работа является теоретико-экспериментальным исследованием особенностей проведения уроков внеклассного чтения по украинской литературе в старших классах общеобразовательной школы. В диссертации освещены вопросы, касающиеся теории и практики системной организации уроков внеклассного чтения, усовершенствование которой базируется на сотрудничестве учителя и учащихся, использовании разнообразных форм занятий и способов презентации знаний, учитывании психологических особенностей старшеклассников.

Ключевые слова: уроки внеклассного чтения, системный подход, содержание обучения, способы презентации знаний, ценностные ориентиры.

Resume

Vokalchuk E.L. System Approach to Organization of Out-of-Class Reading Lessons in Senior Forms of Schools of General Education.

The thesis (manuscript) for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.02 – Methods of Teaching of Ukrainian Literature – Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, 1998.

The thesis is devoted to theoretico-experimental investigation of peculiarities of conducting out-of-class reading lessons of Ukrainian Literature in the senior forms of schools of general education. The thesis presents the problems of theory and practice of system organization of out-of-class reading lessons, the improvement of which is based on cooperation of the teacher and the pupils, variety of forms of lessons and ways of presenting knowledge, consideration of psychological peculiarities of senior forms pupils.

Key Words: out-of-class reading lessons, system approach, subject of education, ways of presenting knowledge, valuable orientations.